

**Η ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ
«ΣΧΟΛΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ»
ΚΑΤΑ ΤΑ ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ 2002-03 & 2003-04
ΚΑΙ Η ΑΠΟΨΗ ΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΑ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ**

**ΚΑΖΑΝΤΖΗ ΑΡ., ΚΟΛΟΚΥΘΑΣ Γ., ΓΑΒΡΙΛΑΚΗΣ Κ. & ΛΕΚΚΑΣ Θ.,
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
sppe@aegean.gr**

ΕΚΤΕΝΗΣ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο πλαίσιο του έργου «Σχολικά Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης» το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, ως τελικός δικαιούχος, επιδίωξε τη διαμόρφωση ενός πλαισίου αξιολόγησης τόσο των αποτελεσμάτων του Έργου όσο και των συνθηκών εφαρμογής των προγραμμάτων. Οι εκπαιδευτικοί που ολοκλήρωσαν τα προγράμματά τους κλήθηκαν ως αξιολογητές, να κρίνουν τη συνολική οργανωτική υποστήριξη που τους παρείχε το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, να σκιαγραφήσουν τα υφιστάμενα προβλήματα του θεσμού της ΠΕ στη χώρα μας και να αποτυπώσουν τα αποτελέσματα του Έργου. Σε αυτή την ανακοίνωση παρουσιάζεται ένα μέρος των αποτελεσμάτων της αξιολόγησης των συνθηκών εφαρμογής του. Η ανάλυση γίνεται για τα σχολικά έτη 2002-03 και 2003-04. Τα στοιχεία δίνουν μια σαφή εικόνα της υφιστάμενης κατάστασης και μπορούν να αποτελέσουν χρήσιμα εργαλεία σε κάθε προσπάθεια για την αναβάθμιση του θεσμού της ΠΕ.

**KAZANTZI AR., KOLOKYTHAS G., GAVRILAKIS C. & LEKKAS TH.,
UNIVERSITY OF THE AEGEAN
sppe@aegean.gr**

ABSTRACT

Within the scope of the project “School Programs of Environmental Education” the University of the Aegean pursued the creation of a framework in order to evaluate both the results of the project along with the conditions of the school programs implementation. Educators who have completed their programs have been asked, as evaluators, to judge the overall support provided by the University of the Aegean, to outline the existing problems of the EE practice in our country and the main results of the project. In this paper only one part of the results is presented. The analysis of the data concerns the school years of 2002-03 and 2003-04 and illustrates the existing situation. The results may constitute a useful tool in any attempt to revise the EE practice in Greece.

Λέξεις κλειδιά: Σχολικά Προγράμματα περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης,, αξιολόγηση Έργου, προβλήματα ΠΕ, υποστήριξη προγραμμάτων ΠΕ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μετά από τρία χρόνια υλοποίησης του Έργου «*Σχολικά Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*» του Μέτρου 2.6, Ενέργεια 2.6.1 του ΕΠΕΑΕΚ II, (το οποίο συγχρηματοδοτείται κατά 75% από την Ευρωπαϊκή Ένωση και κατά 25% από Εθνικούς Πόρους -ΥΠΕΠΘ), καλούμαστε να κάνουμε μια πρώτη αποτίμηση του βαθμού ικανοποίησης των πολλαπλών προσδοκιών βάσει των οποίων σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε. Η ανάληψη της διαχείρισης του έργου από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου αποτέλεσε μια μεγάλη πρόκληση, δεδομένου ότι πρόκειται για τη μεγαλύτερη παρέμβαση που έχει γίνει μέχρι σήμερα σε επίπεδο άμεσης υποστήριξης των προγραμμάτων Π.Ε. που υλοποιούνται στα ελληνικά σχολεία. Παρά το διαχειριστικό χαρακτήρα που είχε η αρχική διακήρυξη του έργου, η αναγκαιότητα αναβάθμισης των σχολικών προγραμμάτων οδήγησε επιπλέον στη διαμόρφωση ενός συστηματικού πλαισίου σχεδιασμού και αξιολόγησης του σχεδιασμού των προγραμμάτων (Σοφούλης κ.α. 2005). Όπως κάθε έργο που διεκδικεί μια διαχειριστική συνέπεια και αποτελεσματικότητα σε σχέση με τους προδιαγεγραμμένους του στόχους, οφείλει να διαμορφώνει από την αρχή τους κατάλληλους μηχανισμούς παρακολούθησης των συνθηκών εφαρμογής και αξιολόγησης των αποτελεσμάτων (Burke 1999, Wysocki et al. 1995). Ιδιαίτερα στα πλαίσια του συγκεκριμένου έργου, όπου ένας από τους βασικούς στόχους ήταν η διάδοση στους εκπαιδευτικούς της φιλοσοφίας σχεδιασμού και οργάνωσης των προγραμμάτων που υλοποιούν στο σχολείο, θα ήταν σχήμα οξύμωρο αν ο Ανάδοχος του Έργου (το Πανεπιστήμιο Αιγαίου) δεν είχε διαμορφώσει έναν μηχανισμό παρακολούθησης - αξιολόγησης του ίδιου του Έργου.

Με αυτό το σκεπτικό επιδιώχθηκε η διαμόρφωση ενός πλαισίου για την αξιολόγηση: (α) των *συνθηκών εφαρμογής* και (β) των *αποτελεσμάτων* του έργου. Το πλαίσιο αυτό αποτυπώνεται στην Έκθεση Αποτελεσμάτων την οποία καλούνται να συμπληρώσουν οι εκπαιδευτικοί μετά την ολοκλήρωση των προγραμμάτων τους. Στο δίλημμα αυτό-αξιολόγηση (από τους σχεδιαστές του έργου) ή εξωτερική αξιολόγηση (από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς) επιλέχθηκε η δεύτερη διότι κρίναμε ότι τόσο η ποσότητα όσο και η ποιότητα της πληροφορίας που πρόκειται να συλλεχθεί θα μας επιτρέψει να φτάσουμε σε πιο ασφαλή και αντικειμενικά συμπεράσματα σε σχέση με το προς διερεύνηση αντικείμενο. Η επιλογή αυτή ωστόσο μας οδήγησε στη διαμόρφωση ενός συνοπτικού αλλά περιεκτικού εργαλείου συλλογής δεδομένων, με τη μορφή ερωτηματολογίου (Α' Μέρος Έκθεσης), για την αξιολόγηση των συνθηκών εφαρμογής του έργου, διότι ο όγκος της δουλειάς που είχαν να διεκπεραιώσουν οι εκπαιδευτικοί ήταν ήδη μεγάλος και υπήρχε ο κίνδυνος αποχής από αυτή τη διαδικασία.

Σε ό,τι αφορά τα αποτελέσματα του έργου, είναι αντικείμενο του Β' Μέρους της Έκθεσης Αποτελεσμάτων και δεν διαπραγματεύονται στην παρούσα εργασία. Η επεξεργασία των στοιχείων αυτών προϋποθέτει μια πολύ συστηματική και χρονοβόρα διαδικασία η οποία πρόκειται να γίνει το προσεχές διάστημα. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η παρουσίαση μέρους των αποτελεσμάτων της αξιολόγησης των συνθηκών εφαρμογής του έργου οι οποίες σχετίζονται με την υποστήριξη που παρείχε το Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Ένα στοιχείο που διερευνήθηκε επιπλέον μέσα από το Α' Μέρος της Έκθεσης Αποτελεσμάτων είναι τα προβλήματα που οι εκπαιδευτικοί αντιλαμβάνονται ότι αντιμετωπίζει ο θεσμός της ελληνικής ΠΕ. Η έκταση του έργου «ΣΠΠΕ» μας έδωσε την ευκαιρία να καταγράψουμε αυτή την πληροφορία, την οποία θεωρούμε εξαιρετικά χρήσιμη για κάθε προσπάθεια αναβάθμισης του θεσμού.

Σκοπός της ανάλυσης που ακολουθεί δεν είναι η αποτύπωση της ολοκληρωμένης εικόνας που μπορεί να προκύψει αφενός για την υποστήριξη του έργου των εκπαιδευτικών από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου και αφετέρου για τα προβλήματα (θεσμικά, οργανωτικά, μεθοδολογικά, θεωρητικά) που αντιμετωπίζει η πρακτική της ελληνικής ΠΕ. Ωστόσο, από την ανάλυση, η οποία περιλαμβάνει τα σχολικά έτη 2002-'03 και 2003-'04, είναι δυνατό να διαφανούν οι βασικές τάσεις των απόψεων των εκπαιδευτικών με στόχο:

- Τη βελτίωση της υποστήριξης των προγραμμάτων στα πλαίσια του συγκεκριμένου έργου
- Τη σκιαγράφηση οργανωτικών ζητημάτων τα οποία καλείται να αντιμετωπίσει το ΥΠΕΠΘ στην προσπάθεια που καταβάλει για την αναβάθμιση του θεσμού

- Την κατανόηση του βαθμού αποδοχής μιας καινοτόμου διαδικασίας αξιολόγησης του εκπαιδευτικού έργου (έστω και αν αυτή μένει στο επίπεδο του σχεδιασμού) δεδομένου ότι ανέκαθεν οι πρακτικές αξιολόγησης αντιμετωπιζόταν με δυσπιστία και φόβο
- Την κατανόηση της σημασίας που αποδίδουν οι εκπαιδευτικοί σε μια σειρά προβλημάτων τα οποία συχνά καταγράφονται στη βιβλιογραφία αλλά δεν υπάρχει η γνώση της άποψης των ίδιων των εκπαιδευτικών

Συνοπτικά, τα αποτελέσματα της έρευνας που παρουσιάζονται εδώ προσδοκούμε να συμβάλουν μεσοπρόθεσμα στην βελτίωση των συνθηκών εφαρμογής αυτού του έργου, εφόσον βρει το δρόμο να συνεχιστεί, και αφετέρου να αποτελέσουν ένα ακόμα εφόδιο στην προσπάθεια του ΥΠΕΠΘ να αναβαθμίσει τη θέση και την πρακτική της ελληνικής ΠΕ.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Βασικός, λοιπόν, σκοπός της εργασίας αυτής είναι η ανάλυση τμήματος των στοιχείων του Α' Μέρους της Έκθεσης Αποτελεσμάτων. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα ερωτηματολόγιο που περιλαμβάνει ερωτήσεις έκφρασης άποψης εκ μέρους των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στο έργο σχετικά με τις συνθήκες εφαρμογής του. Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από ερωτήσεις πολλαπλών επιλογών, στις οποίες παρέχεται επιπλέον χώρος για τεκμηρίωση της επιλογής και διατύπωση προτάσεων / ιδεών για τη βελτίωση του έργου. Τα ερωτηματολόγια ταχυδρομήθηκαν στους εκπαιδευτικούς και συμπληρώθηκαν μετά την ολοκλήρωση των προγραμμάτων.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που προσδιόρισαν ευθέως τους άξονες του ερωτηματολογίου είναι:

- *Αν οι οικονομικοί πόροι που διατίθενται για την υλοποίηση των προγραμμάτων είναι επαρκείς.* Το γεγονός ότι για πρώτη φορά διατίθεται στα προγράμματα ένα σοβαρό (;) ποσό προσδίδει ενδιαφέρον στο συγκεκριμένο ερώτημα διότι από την απάντησή του μπορεί να αναδειχθούν οι οικονομικές ανάγκες των προγραμμάτων, έτσι όπως τις αντιλαμβάνονται οι εκπαιδευτικοί που υλοποιούν τα προγράμματα.
- *Αν το πλαίσιο σχεδιασμού προγράμματος (ΣΥΠ) μπορεί να αποτυπώσει τον πραγματικό τρόπο σχεδιασμού και τις συνθήκες εφαρμογής του προγράμματος.* Η σημασία αυτού του ερωτήματος έγκειται στο γεγονός ότι πάντα υπάρχει απόκλιση, μικρή ή μεγάλη, μεταξύ του σχεδιασμού και της εφαρμογής ενός προγράμματος. Οι εκπαιδευτικοί είναι τα πλέον αρμόδια πρόσωπα για να εκτιμήσουν το μέγεθος αυτής της διαφοράς. Στο βαθμό που από την απάντηση αυτή αναδεικνύεται μια ικανοποιητική σύγκλιση ανάμεσα στα δεδομένα σχεδιασμού και εφαρμογής, η πληροφορία που καταγράφεται στο ΣΥΠ μπορεί να αποτυπώσει την ποιότητα εφαρμογής και την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων.
- *Αν οι εκπαιδευτικοί εμπιστεύονται τη διαδικασία με την οποία αξιολογείται ο σχεδιασμός των προγραμμάτων τους και τη θεωρούν αντικειμενική και αξιοκρατική.* Το εκπαιδευτικό έργο στα σχολεία δεν αξιολογείται εξωτερικά και μόνο κατ' ελάχιστο αξιολογούνται εσωτερικά τα προγράμματα ΠΕ. Το γεγονός αυτό μας έκανε να προβληματιστούμε για το αν και κατά πόσο οι εκπαιδευτικοί θα εμπιστευτούν τη συγκεκριμένη διαδικασία εξωτερικής αξιολόγησης. Η εκτίμηση του βαθμού εμπιστοσύνης αυτής της καινοτόμου διαδικασίας υποδηλώνει αξιόπιστα και το βαθμό αποδοχής της.
- *Αν οι εκπαιδευτικοί βρήκαν οργανωτική στήριξη μέσα από τον ιστότοπο που σχεδιάστηκε για τις ανάγκες του έργου.* Οι πολλαπλές οργανωτικές απαιτήσεις του έργου επέβαλαν την δημιουργία ενός ιστότοπου μέσα από τον οποίο μπορεί να αντληθεί το σύνολο της πληροφορίας για το έργο, τα απαραίτητα έντυπα αλλά και θεωρητική και μεθοδολογική υποστήριξη για το σχεδιασμό και την εφαρμογή των προγραμμάτων. Η αξιοποίηση αυτού του εργαλείου θεωρήσαμε ότι μπορεί να βοηθήσει σημαντικά το έργο των εκπαιδευτικών και αυτό έπρεπε να αξιολογηθεί. Από τις απαντήσεις σ' αυτό το ερώτημα μπορεί να αντληθεί πληροφορία που αφορά αφενός την ευχρηστία και ωφέλεια του συγκεκριμένου συστήματος και αφετέρου το βαθμό εξοικείωσης των εκπαιδευτικών με την τεχνολογία του Διαδικτύου.

- *Αν οι εκπαιδευτικοί βρήκαν γενικά οργανωτική στήριξη από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου κατά το σχεδιασμό των προγραμμάτων.* Βασικός μοχλός για τη λειτουργία του προγράμματος είναι το Γραφείο Στήριξης. Ο ρόλος του είναι η παροχή κάθε δυνατής βοήθειας στο πλαίσιο σχεδιασμού του προγράμματος, μέσα από το ΣΥΠ, στη διαχείριση των οικονομικών πόρων που διατίθενται και στην αποστολή των απαραίτητων εντύπων και παραδοτέων των προγραμμάτων. Κυρίως αυτό το ερώτημα, σε συνδυασμό με το προηγούμενο μπορούν να αποτυπώσουν το βαθμό επιτυχίας της υποστήριξης που το Πανεπιστήμιο παρείχε στους εκπαιδευτικούς.

Όπως σημειώθηκε και παραπάνω, επιχειρήσαμε να αξιοποιήσουμε την ευκαιρία διαμόρφωσης αυτού του συνοπτικού ερωτηματολογίου για να καταγράψουμε την άποψη των εκπαιδευτικών για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο θεσμός της ελληνικής Π.Ε. Έτσι, προέκυψε ένα ακόμα ερευνητικό ερώτημα:

- *Ποια, κατά τη γνώμη των εκπαιδευτικών, είναι υπαρκτά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο θεσμός της Π.Ε.* Στο ερώτημα αυτό οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να απαντήσουν μέσα από μια σειρά θεμάτων που παρατέθηκαν, ενώ παράλληλα είχαν τη δυνατότητα να καταγράψουν άλλα πιθανά προβλήματα που δεν αναφέρονται στη λίστα. Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν ζητήθηκε ιεράρχηση των προβλημάτων αλλά απλή αναφορά (επιλογή) τους.

Κλείνοντας τη συνοπτική παρουσίαση της μεθοδολογίας, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι η Έκθεση Αποτελεσμάτων συμπληρώνεται από τους εκπαιδευτικούς των οποίων τα προγράμματα εγκρίθηκαν για υποστήριξη – χρηματοδότηση και αυτοί είναι μόνο ένα μέρος του συνόλου των Ελλήνων εκπαιδευτικών που υλοποιούν προγράμματα. Πολλοί εκπαιδευτικοί δεν υπέβαλαν ποτέ πρόταση και άλλοι ενώ υπέβαλαν η πρότασή τους δεν εγκρίθηκε για υποστήριξη. Το γεγονός αυτό βέβαια δεν μας επιτρέπει να κάνουμε εύκολα γενίκευση των απόψεων που εκφράζονται μέσα από το τελευταίο ερώτημα στο σύνολο των Ελλήνων εκπαιδευτικών που υλοποιούν προγράμματα Π.Ε. Εκτιμάται ότι οι εκπαιδευτικοί που υπέβαλαν προτάσεις υλοποιούν τα πιο συγκροτημένα προγράμματα. Αλλά αυτό δεν μπορούμε να το υποστηρίξουμε με ασφάλεια. Εν τούτοις, το μέγεθος του δείγματος είναι ήδη αρκετά μεγάλο για να ισχυριστούμε ότι εκφράζει ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού και σίγουρα εκείνους που συμμετείχαν στο έργο «ΣΠΠΕ».

Συνολικά, για το σχολικό έτος 2002-'03 απεστάλησαν στο Πανεπιστήμιο **350** Εκθέσεις Αποτελεσμάτων από την Α'θμια Εκπ/ση **347** **362** από τη Β'θμια. Για το σχολικό έτος 2003-'04 απεστάλησαν **603** Εκθέσεις Αποτελεσμάτων από την Α'θμια και **631** από τη Β'θμια Εκπ/ση. Από αυτές τις Εκθέσεις, τα αποτελέσματα που αναλύονται παρακάτω αφορούν τα εξής αντίστοιχα ποσοστά:

Πίνακας 1. Ποσοστό ανταπόκρισης των εκπαιδευτικών στην Έκθεση Αποτελεσμάτων

Σχ. έτος / Βαθμίδα	Εκθέσεις που απεστάλησαν	Εκθέσεις που αναλύονται	Ποσοστό
2003 Α	376	350	93,09 %
2004 Α	611	603	98,69 %
2003 Β	362	347	95,86 %
2004 Β	648	631	97,38 %

3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Παρακάτω επιχειρείται μια συνοπτική ανάλυση και ερμηνεία των απαντήσεων που έδωσαν οι εκπαιδευτικοί σε καθένα από τα ερωτήματα της Έκθεσης Αποτελεσμάτων.

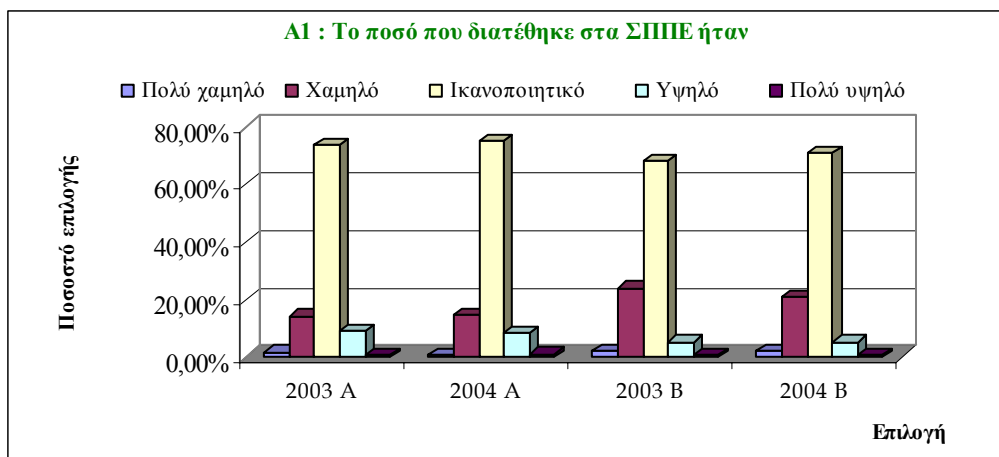
Ερώτηση Α1. *Το ποσό που διατέθηκε στα ΣΠΠΕ ήταν;*

Στην ερώτηση σχετικά με τη χρηματοδότηση του προγράμματος η ανταπόκριση των εκπαιδευτικών αγγίζει το 100% των ερωτηθέντων, κάτι που όπως θα δούμε παρακάτω, δεν παρατηρείται στις υπόλοιπες ερωτήσεις. Από τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών είναι φανερό ότι

στη συντριπτική τους πλειοψηφία, θεωρούν το ποσό της χρηματοδότησης από ικανοποιητικό έως πολύ υψηλό. Στην Α/θμια το ποσοστό είναι 84% για το έτος 02-03 και 84,41% για το έτος 03-04. Αντίστοιχα τα ποσοστά στην Β/θμια είναι 74,06% και 76,7%. Το αποτέλεσμα αυτό είναι μάλλον αναμενόμενο αφού το αντίστοιχο ποσό που διατίθεται σε νομαρχιακό επίπεδο στα προγράμματα είναι συγκριτικά πολύ χαμηλότερο. Το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν οι απαντήσεις των εκπαιδευτικών στο συγκεκριμένο ερώτημα έγκειται σε τρεις αλληλεξαρτώμενες διαστάσεις. Παρόλο που κατά την πρώτη φάση υλοποίησης του έργου εκφραζόταν προφορικά και συχνά η άποψη ότι θα ήταν προτιμότερο να κατανεμηθούν οι πόροι του έργου σε πολύ μικρότερα ποσά έτσι ώστε να υποστηριχθεί το σύνολο των υλοποιούμενων προγραμμάτων ΠΕ, οι απαντήσεις που δόθηκαν δεν επιβεβαιώνουν αυτή την προτίμηση. Ταυτόχρονα φαίνεται ότι η συντριπτική πλειοψηφία δεν καλύπτεται πλήρως από το ύψος της οικονομικής υποστήριξης. Θεωρεί μάλιστα ότι τα προγράμματα έχουν ανάγκη από ακόμα υψηλότερα ποσά για την υλοποίησή τους. Η άποψη αυτή δεν συμβαδίζει όμως με μια ολιγαρκή προσέγγιση των πόρων (εν γένει) που θα όφειλε να πρεσβεύει η ΠΕ. και να προωθεί μέσα από την πρακτική της. Πεποίθησή μας είναι ότι το ‘καλό’ πρόγραμμα δεν συνδέεται κατ’ ανάγκη με το ύψος της οικονομικής υποστήριξης που διασφαλίζει.

Πίνακας 2. Κατανομή των απαντήσεων των εκπαιδευτικών αναφορικά με το ποσό της χρηματοδότησης των ΣΠΠΕ

	Πολύ χαμηλό	Χαμηλό	Ικανοποιητικό	Υψηλό	Πολύ υψηλό	Δεν απάντησαν	Αρ Ερωτ/γίων
2003 A	1,71%	14,29%	74,00%	9,14%	0,86%	0,00%	350
2004 A	0,83%	14,76%	75,12%	8,29%	1,00%	0,00%	603
2003 B	2,02%	23,92%	68,01%	5,19%	0,86%	0,00%	347
2004 B	2,22%	21,08%	70,84%	5,23%	0,63%	0,00%	631

Διάγραμμα 1. Κατανομή των απαντήσεων των εκπαιδευτικών αναφορικά με το ποσό της χρηματοδότησης των ΣΠΠΕ

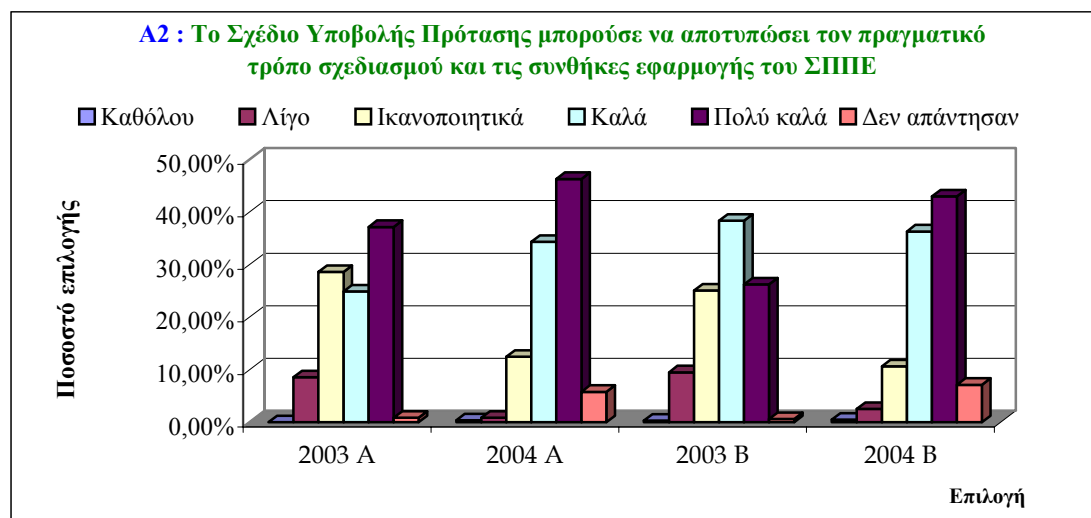
Ερώτηση Α2. Το ΣΥΠ μπορούσε να αποτυπώσει τον πραγματικό τρόπο σχεδιασμού και τις συνθήκες εφαρμογής του ΣΠΠΕ;

Η κατανομή των απαντήσεων φαίνεται στον Πίνακα 2, από όπου παρατηρούμε ότι το ποσοστό των εκπαιδευτικών που θεωρεί ότι το ΣΥΠ αποτυπώνει από ικανοποιητικά έως πολύ καλά το σχεδιασμό και τις συνθήκες εφαρμογής ενός ΣΠΠΕ, αγγίζει το 90,57% για το Σχ. Έτος 02-03 και το 93,04% για το Σχ. Έτος 03-04. Στη Β/θμια τα ποσοστά διαμορφώνονται αντίστοιχα σε 89,62% και 89,86%. Τόσο στην Α/θμια Εκπ/ση όσο και στη Β/θμια Εκπ/ση κατά τη δεύτερη χρονιά εφαρμογής του προγράμματος, υπάρχει μια εμφανής μείωση των απαντήσεων “λίγο” και “ικανοποιητικά” με ταυτόχρονη αύξηση στο ποσοστό των απαντήσεων “καλά” και κυρίως των

απαντήσεων “πολύ καλά”, γεγονός που ερμηνεύεται από την εξοικείωση που απέκτησαν οι εκπαιδευτικοί με τη συμπλήρωση του συγκεκριμένου εντύπου. Η αύξηση πάντως του ποσοστού των ερωτώμενων που δηλώνουν ότι το ΣΥΠ αποτυπώνει πολύ καλά το σχεδιασμό και τις συνθήκες εφαρμογής ενός ΣΠΠΕ έχει μεγάλη βαρύτητα, κι αυτό γιατί μια μεγάλη ομάδα των ερωτώμενων συμμετείχε για δεύτερη φορά στο πρόγραμμα και είχε εφαρμόσει το ΣΥΠ σε πραγματικές συνθήκες, με όλες τις δυσκολίες και τα απρόοπτα που δεν είναι δυνατόν να προβλεφθούν στην αρχή της σχολικής χρονιάς. Οι εκπαιδευτικοί είναι οι μόνοι που γνωρίζουν ικανοποιητικά τον τρόπο εφαρμογής και ίσως (ανάλογα με την ποιότητα της αξιολόγησης που υλοποιούν) τα αποτελέσματα του προγράμματος. Η γνώση, κατά το σχεδιασμό του έργου, της διαφοροποίησης που μπορεί να υπάρχει ανάμεσα στο σχεδιασμό και την εφαρμογή ενός προγράμματος, γεννούσε ανασφάλεια για το αν και κατά πόσο το πλαίσιο σχεδιασμού (ΣΥΠ) που διαμορφώθηκε μπορεί να αποτυπώσει τις συνθήκες της πραγματικής εφαρμογής. Η απάντηση που δίνεται στο συγκεκριμένο ερώτημα έχει ιδιαίτερη σημασία διότι μας επιτρέπει να ισχυριστούμε ότι με βάσει αυτό το πλαίσιο μπορούμε να έχουμε μια ικανοποιητική (ίσως και καλή) εικόνα όχι μόνο της ποιότητας σχεδιασμού αλλά και της εφαρμογής των προγραμμάτων. Αυτό μπορεί να σημαίνει, επιπλέον, ότι με ορισμένες βελτιώσεις αυτό το πλαίσιο μπορεί να αποτυπώσει την πραγματική κατάσταση της πρακτικής της ελληνικής ΠΕ.

Πίνακας 3. Κατανομή των απαντήσεων των εκπαιδευτικών αναφορικά με το βαθμό αποτύπωσης του σχεδιασμού και των συνθηκών εφαρμογής των ΣΠΠΕ από το ΣΥΠ

A2	Καθόλου	Λίγο	Ικανοποιητικά	Καλά	Πολύ καλά	Δεν απάντησαν	Αρ Ερωτ/γίων
2003 A	0,00%	8,57%	28,57%	24,86%	37,14%	0,86%	350
2004 A	0,33%	0,83%	12,44%	34,33%	46,27%	5,80%	603
2003 B	0,29%	9,51%	25,07%	38,33%	26,22%	0,58%	347
2004 B	0,48%	2,54%	10,62%	36,29%	42,95%	7,13%	631

Διάγραμμα 2 Κατανομή των απαντήσεων των εκπαιδευτικών αναφορικά με το βαθμό αποτύπωσης του σχεδιασμού και των συνθηκών εφαρμογής των ΣΠΠΕ από το ΣΥΠ

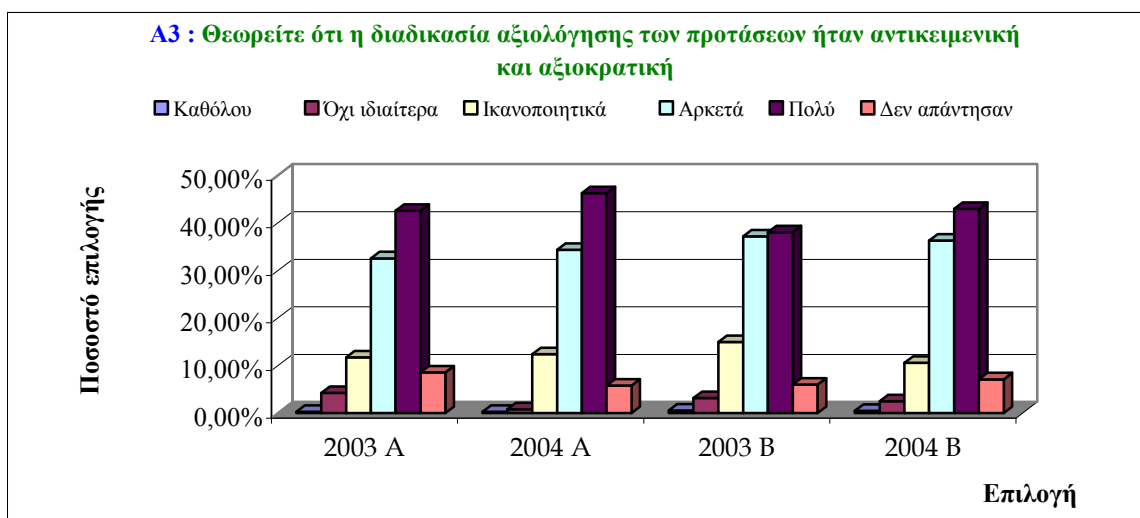
Ερώτηση Α3. θεωρείτε ότι η διαδικασία αξιολόγησης των προτάσεων ήταν αντικειμενική και αξιοκρατική;

Όπως προκύπτει από τις δηλώσεις των ερωτώμενων, το ποσοστό των εκπαιδευτικών που θεωρούν την διαδικασία αξιολόγησης από ικανοποιητική έως πολύ ικανοποιητική στην Α/θμια είναι 86,85% για την χρονιά 02-03 και 93,04% για την χρονιά 03-04. Στην Β/θμια τα αντίστοιχα

αποτελέσματα είναι 90,21% και 89,86%. Παρατηρούμε ότι στο σύνολο των εκπαιδευτικών που απάντησαν κάθε χρονιά το ποσοστό των δυσαρεστημένων με την διαδικασία της αξιολόγησης εμφανίζει μια μείωση της τάξης του 0,7% στην Β/θμια και του 3,4% στην Α/θμια Εκπαίδευση. Στην ερώτηση αυτή σημειώθηκε υψηλό ποσοστό αποχής, γεγονός που ίσως να οφείλεται στο ότι το ερωτηματολόγιο ήταν ονομαστικό, επομένως ορισμένοι εκπαιδευτικοί μη απαντώντας θέλησαν πιθανώς να αποφύγουν να «δυσαρεστήσουν» τον τελικό δικαιούχο δηλώνοντας ότι θεωρούν τη διαδικασία μη αξιολογική. Ένας ακόμα παράγοντας που πρέπει να ληφθεί υπόψη στην παρούσα ερώτηση είναι ότι οι απαντήσεις προέρχονται μόνο από εκπαιδευτικούς των οποίων τα προγράμματα είχαν εγκριθεί. Είναι πολύ πιθανό η κατανομή των απαντήσεων να ήταν πολύ διαφορετική στην περίπτωση που συμπεριλαμβάναμε και τις απόψεις των εκπαιδευτικών των οποίων τα προγράμματα δεν χρηματοδοτήθηκαν. Παρόλα αυτά, τα υψηλά ποσοστά που συγκεντρώνουν οι θετικές απαντήσεις οδηγούν στο ενθαρρυντικό συμπέρασμα ότι διαμορφώνεται μια ικανοποιητική συναίνεση γύρω από το συγκεκριμένο πλαίσιο αξιολόγησης του σχεδιασμού των προγραμμάτων. Ακόμα περισσότερο φαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί ξεπερνούν τις πιθανές επιφυλάξεις και το φόβο που περιβάλλει την έννοια της ‘αξιολόγησης’ του εκπαιδευτικού έργου εν γένει.

Πίνακας 4. Κατανομή των απαντήσεων των εκπαιδευτικών αναφορικά με τη διαδικασία της αξιολόγησης των υποβληθέντων προτάσεων

A3	Καθόλου	Όχι ιδιαίτερα	Ικανοποιητικά	Αρκετά	Πολύ	Δεν απάντησαν	Αρ Ερ/γίων
2003 A	0,29%	4,29%	11,71%	32,57%	42,57%	8,57%	350
2004 A	0,33%	0,83%	12,44%	34,33%	46,27%	5,80%	603
2003 B	0,58%	3,17%	14,99%	37,18%	38,04%	6,05%	347
2004 B	0,48%	2,54%	10,62%	36,29%	42,95%	7,13%	631

Διάγραμμα 4. Κατανομή των απαντήσεων των εκπαιδευτικών αναφορικά με τη διαδικασία της αξιολόγησης των υποβληθέντων προτάσεων

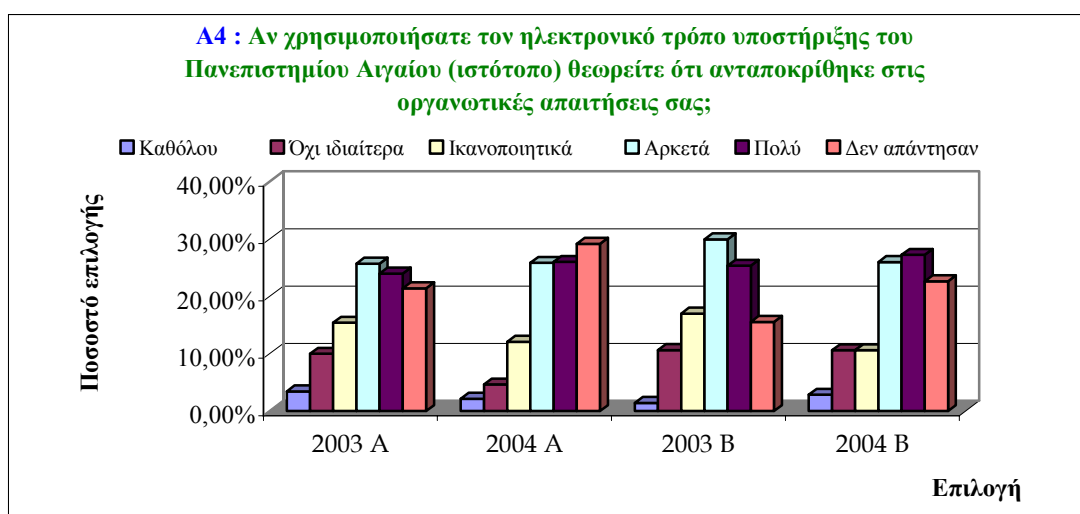
Ερώτηση A4. Αν χρησιμοποιήσατε τον ηλεκτρονικό τρόπο υποστήριξης του Πανεπιστημίου Αιγαίου (ιστότοπο) θεωρείτε ότι ανταποκρίθηκε στις οργανωτικές απαιτήσεις σας;

Στην ερώτηση αυτή καταγράφεται το υψηλότερο ποσοστό αποχής. Η παραδοχή που γίνεται για την ερμηνεία της μεγάλης αποχής είναι ότι οι εκπαιδευτικοί που δεν απάντησαν δεν

χρησιμοποίησαν καθόλου τον ιστότοπο. Κατά συνέπεια από τους ερωτώμενους που χρησιμοποίησαν τον ιστότοπο, ικανοποιημένοι έως πολύ ικανοποιημένοι, δηλώνουν το 65,14% στην Α/θμια και το 72,33% στη Β/θμια κατά το Σχ. Έτος 02-03. Τα αντίστοιχα ποσοστά της χρονιάς 03-04 είναι 64,02% και 63,87%. Παρατηρούμε λοιπόν ότι τα ποσοστά είναι περίπου σταθερά και μάλιστα στη Β/θμια τη χρονιά 03-04 το ποσοστό των χρηστών μειώνεται κιόλας.

Πίνακας 5. Κατανομή των απαντήσεων των εκπαιδευτικών αναφορικά με το βαθμό ικανοποίησης από την ηλεκτρονική υποστήριξη του Πανεπιστημίου Αιγαίου

A4	Καθόλου	Όχι ιδιαίτερα	Ικανοποιητικά	Αρκετά	Πολύ	Δεν απάντησαν	Αρ Ερ/γίων
2003 A	3,43%	10,00%	15,43%	25,71%	24,00%	21,43%	350
2004 A	2,16%	4,64%	12,11%	25,87%	26,04%	29,19%	603
2003 B	1,44%	10,66%	17,00%	29,97%	25,36%	15,56%	347
2004 B	2,85%	10,62%	10,62%	25,99%	27,26%	22,66%	631

Διάγραμμα 5. Κατανομή των απαντήσεων των εκπαιδευτικών αναφορικά με το βαθμό ικανοποίησης από την ηλεκτρονική υποστήριξη του Πανεπιστημίου Αιγαίου

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω αποτελέσματα και έχοντας ως δεδομένο το γεγονός ότι τη δεύτερη χρονιά ο ιστότοπος αναβαθμίστηκε παρέχοντας στον χρήστη όχι μόνο τεχνικές πληροφορίες για το Έργο αλλά και σημαντική πληροφορία για το φυσικό αντικείμενο, την συμπλήρωση του ΣΥΠ χρησιμοποιώντας το Βοηθό Σχεδιασμού, καθώς και ενδεικτική βιβλιογραφία, αναδεικνύονται δύο σημαντικά προβλήματα της σύγχρονης σχολικής πραγματικότητας. Το πρώτο αφορά την έλλειψη εξοικείωσης των εκπαιδευτικών, κυρίως της Α/θμιας Εκπ/σης, στην χρήση των νέων τεχνολογιών για την αναζήτηση πληροφοριών γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τα στοιχεία των τηλεφωνημάτων που καταγράφηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της υλοποίησης του Έργου, με ότι αυτό συνεπάγεται σε χρονικό και οικονομικό κόστος. Το δεύτερο αφορά την έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής σε μεγάλο αριθμό σχολικών μονάδων που υλοποίησαν πρόγραμμα (ένας υπολογιστής στο σχολείο, συνήθως στο γραφείο της Δ/σης, με δυσκολία πρόσβασης στο διαδίκτυο κλπ.). Ποιο από τα δύο προβλήματα επηρεάζει περισσότερο τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών είναι δύσκολο να εντοπιστεί. Παρόλα αυτά είναι μια σημαντική πληροφορία για την ανάγκη της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών σε θέματα χρήσης των νέων τεχνολογιών, η οποία αν διαχειριστεί σωστά από το ΥΠΕΠΘ και τους εμπλεκόμενους στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών φορέων, μπορεί να διευκολύνει και να αναβαθμίσει σημαντικά το έργο τους.

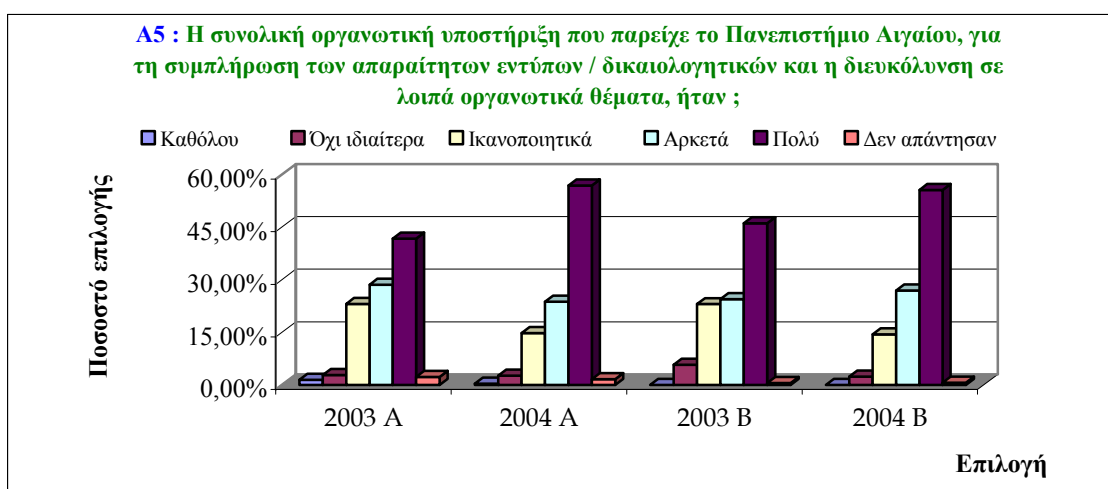

Ερώτηση Α5: Η συνολική οργανωτική υποστήριξη που παρείχε το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, για τη συμπλήρωση των απαραίτητων δικαιολογητικών και η διευκόλυνση σε λοιπά οργανωτικά θέματα, ήταν:

Η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτώμενων δηλώνουν από ικανοποιημένοι έως πολύ ικανοποιημένοι από τη συνολική οργανωτική υποστήριξη που παρείχε το Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Τα ποσοστά διαμορφώνονται ως εξής: 93,42% για την Α/θμια και 95,35% για τη Β/θμια κατά το Σχ. Έτος 02-03, 95,35% και 96,99% για το Σχ. Έτος 03-04 αντίστοιχα. Ο ρόλος του Γραφείου Στήριξης του έργου ήταν καθοριστικός για την υλοποίησή του. Με συνεχόμενη τηλεφωνική επικοινωνία, τόσο με τους Υπεύθυνους Π.Ε. όσο και με τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς, σχεδόν σε 9ωρη βάση καθημερινά, τα μέλη του Γραφείου επεδίωξαν να λύσουν κάθε πρόβλημα που γεννιόταν και αφορούσε το σχεδιασμό, την υλοποίηση και την οικονομική διαχείριση των προγραμμάτων. Οι απαντήσεις που δόθηκαν σε αυτό το ερώτημα αποδεικνύουν την εκτίμηση της προσπάθειας που καταβλήθηκε. Σε συνδυασμό ωστόσο με το προηγούμενο ερώτημα αναδεικνύεται το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί εξακολουθούν να στηρίζονται στην αμεσότητα της επικοινωνίας που παρέχει το τηλέφωνο σε σχέση με πιο εξελιγμένα αλλά α-σύγχρονα μέσα όπως είναι το Διαδίκτυο. Προσδοκία μας είναι η τάση αυτή να αντιστραφεί στο προσεχές μέλλον.

Πίνακας 5 Κατανομή των απαντήσεων των εκπαιδευτικών αναφορικά με το βαθμό ικανοποίησης από τη συνολική οργανωτική υποστήριξη που παρείχε το Πανεπιστήμιο Αιγαίου

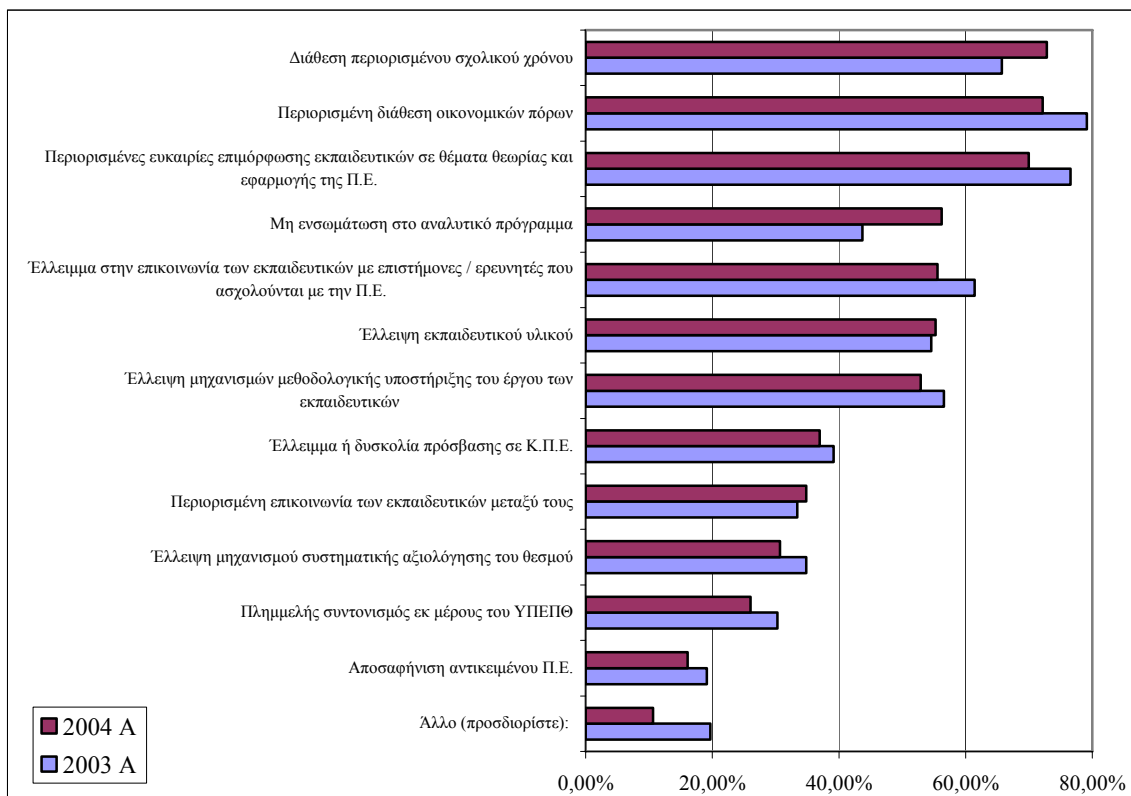
A5	Καθόλου	Όχι ιδιαίτερα	Ικανοποιητικά	Αρκετά	Πολύ	Δεν απάντησαν	Αρ Ερωτ/γίων
2003 A	1,43%	2,86%	23,14%	28,57%	41,71%	2,29%	350
2004 A	0,33%	2,65%	14,76%	23,71%	56,88%	1,66%	603
2003 B	0,00%	5,76%	23,05%	24,50%	46,11%	0,58%	347
2004 B	0,00%	2,38%	14,42%	26,94%	55,63%	0,63%	631

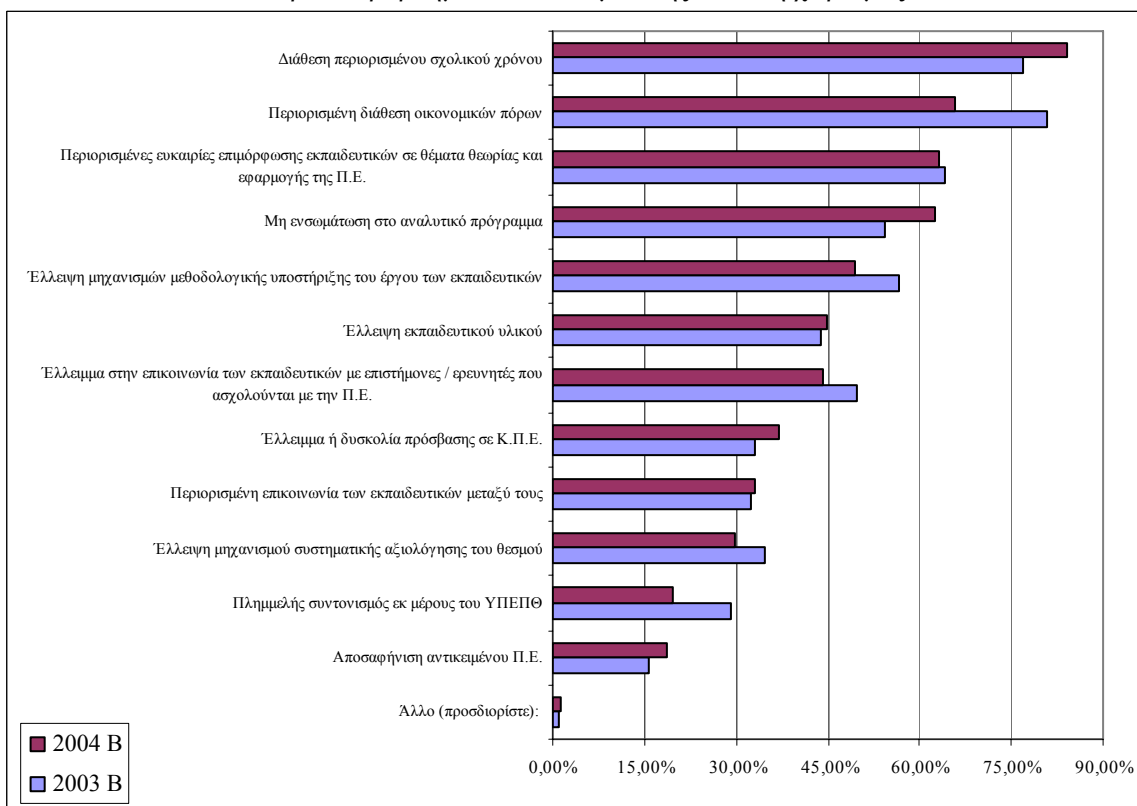
Διάγραμμα 6 Κατανομή των απαντήσεων των εκπαιδευτικών αναφορικά με το βαθμό ικανοποίησης από τη συνολική οργανωτική υποστήριξη που παρείχε το Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Ερώτηση Α8: Σας παρακαλούμε να σημειώσετε (μανρίζοντας το αντίστοιχο τετραγωνάκι) ποια από τα παρακάτω θέματα θεωρείτε ότι αποτελούν υπαρκτά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο θεσμός της Π.Ε. στη χώρα μας.

Στο καίριο αυτό ερώτημα η παρουσίαση των αποτελεσμάτων γίνεται με έτος αναφοράς το σχ. έτος 03-04 για τρεις λόγους. Πρώτον διότι το δείγμα μας είναι σημαντικά μεγαλύτερο σε σύγκριση με το δείγμα της πρώτης χρονιάς. Δεύτερον, διότι μεγάλη μερίδα των ερωτώμενων συμπλήρωσαν την Έκθεση Αποτελεσμάτων για δεύτερη φορά άρα ήταν περισσότερο εξοικειωμένοι με το έντυπο, και τρίτον γιατί κατά την πρώτη χρονιά εφαρμογής του προγράμματος, οι εκπαιδευτικοί είχαν πολύ περιορισμένο χρόνο ώστε να υλοποιήσουν τα προγράμματά τους και να εξοικειωθούν με ένα εντελώς νέο τρόπο σχεδιασμού προγραμμάτων ΠΕ.

Διάγραμμα 7: Κατανομή των απαντήσεων των εκπαιδευτικών της Α/θμιας Εκπ/σης για τα υπαρκτά προβλήματα του θεσμού της ΠΕ στη χώρα μας

Διάγραμμα 8: Κατανομή των απαντήσεων των εκπαιδευτικών της Β/θμιας Εκπ/σης για τα υπαρκτά προβλήματα του θεσμού της ΠΕ στη χώρα μας.

Μεταξύ των θεμάτων που αναφέρονται στη λίστα, εκείνο που αναφέρθηκε περισσότερο από τους εκπαιδευτικούς, τόσο της Α/θμιας όσο και της Β/θμιας Εκπαίδευσης, ως πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο θεσμός της ΠΕ είναι ο περιορισμένος χρόνος που υπάρχει για την υλοποίηση προγραμμάτων ΠΕ. Παρατηρούμε ότι το ποσοστό στη Β/θμια είναι σημαντικά υψηλότερο (84,21% έναντι 72,80% στην Α/θμια) γεγονός που απορρέει από το γεγονός ότι στο Δημοτικό σχολείο και κυρίως στο Νηπιαγωγείο οι εκπαιδευτικοί έχουν μεγαλύτερο έλεγχο του σχολικού χρόνου, περισσότερη ελευθερία κινήσεων στο πλαίσιο του αναλυτικού προγράμματος και περισσότερη επαφή με την ομάδα εντός σχολικού χρόνου. Γεγονός είναι ότι με εξαίρεση το Νηπιαγωγείο, τα προγράμματα υλοποιούνται σχεδόν πάντα εκτός ωρολογίου προγράμματος, με ότι αυτό συνεπάγεται για τους ήδη βαρυφορτωμένους μαθητές, κυρίως των Λυκείων. Επιπρόσθετα οι εκπαιδευτικοί καλούνται να τελειώσουν πάση θυσία την διδακτέα ύλη χωρίς να έχουν τη δυνατότητα ουσιαστικών παρεκκλίσεων από το αναλυτικό πρόγραμμα. Αυτό το ασφυκτικό πλαίσιο διδασκαλίας αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στις απαντήσεις των εκπαιδευτικών και επιβεβαιώνεται από τα επίσης υψηλά ποσοστά (56,22% για την Α/θμια και 62,52% στη Β/θμια) που συγκεντρώνει η επιλογή «μη ενσωμάτωση της ΠΕ στο αναλυτικό πρόγραμμα» και για αυτό την κατατάσσουν στην τέταρτη θέση. Ωστόσο, το ζήτημα της ενσωμάτωσης της Π.Ε. στο αναλυτικό πρόγραμμα έχει συζητηθεί πολύ. Υπάρχει μάλιστα σαφής συμφωνία ότι η Π.Ε. δεν πρέπει να αποτελέσει μέρος του υφιστάμενου αναλυτικού προγράμματος εκτός και αν μπολιάσει με συστηματικό τρόπο τα γνωστικά πεδία (πολύ-επιστημονικό μοντέλο).

Ως δεύτερο σημαντικό πρόβλημα, όπως αυτό καταγράφεται στις απαντήσεις των εκπαιδευτικών και των δυο βαθμίδων, είναι το πρόβλημα της περιορισμένης διάθεσης οικονομικών πόρων. Η απάντηση αυτή ήταν μάλλον αναμενόμενη αν συνυπολογίσει κανείς την εξαιρετικά χαμηλή χρηματοδότηση που λαμβάνουν τα προγράμματα σε νομαρχιακό επίπεδο. Μάλιστα την πρώτη χρονιά υλοποίησης των ΣΠΠΕ το πρόβλημα της χρηματοδότησης κατατάσσεται πρώτο, αποτυπώνοντας γλαφυρά τη μέχρι πρότινος κατάσταση της πενιχρής οικονομικής ενίσχυσης των προγραμμάτων. Οφείλουμε βέβαια να σχολιάσουμε και πάλι ότι το πνεύμα της Π.Ε. θα πρέπει να διαπερνάται από μια μινιμαλιστική προσέγγιση σε ότι αφορά τους απαιτούμενους πόρους. Είναι σημαντικό η υλοποίηση προγραμμάτων να μην εμποδίζεται από το έλλειμμα πόρων και οι εκπαιδευτικοί να έχουν την ευελιξία ώστε να ανακαλύπτουν εναλλακτικούς τρόπους (σε επίπεδο επιλογής χώρων, μέσων, υλικών, συνεργασιών) για την εφαρμογή των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων.

Τρίτο στη λίστα ιεραρχείται το πρόβλημα των περιορισμένων ευκαιριών επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών σε θέματα θεωρίας και εφαρμογής της ΠΕ. Η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών στην Π.Ε. πραγματοποιείται μόνο σε μερικά από τα Παιδαγωγικά Τμήματα καθώς και στο Τμήμα Περιβάλλοντος του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Ωστόσο, ακόμα και σ' αυτά ο αριθμός των μαθημάτων είναι περιορισμένος, οι συνθήκες διδασκαλίας συχνά ακατάλληλες και μάλλον ανεπαρκείς για να υποστηρίξουν το πλούσιο παιδαγωγικό πλαίσιο του πεδίου. Σε ό,τι αφορά τα θέματα επιμόρφωσης, τα σεμινάρια που πραγματοποιήθηκαν τα προηγούμενα χρόνια φαίνεται ότι δεν ήταν επαρκή για τις μεγάλες ανάγκες (θεωρητικές και μεθοδολογικές) που εκφράζουν οι εκπαιδευτικοί. Σημαντικό βήμα στα θέματα της επιμόρφωσης αποτέλεσε η ίδρυση ΚΠΕ σε διάφορους νομούς της χώρας τα οποία αναλαμβάνουν τη διοργάνωση επιμορφωτικών σεμιναρίων και ημερίδων που όμως δεν επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες των εκπαιδευτικών. Οι Υπεύθυνοι ΠΕ επίσης συχνά καταβάλλουν ιδιαίτερες προσπάθειες για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, όμως το φορτωμένο πρόγραμμα των τελευταίων πολλές φορές τους εμποδίζει να τα παρακολουθήσουν συστηματικά. Σε κάθε περίπτωση η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών της Β'θμιας, είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Το γεγονός αυτό όμως δεν συνδέεται με τις απαντήσεις που δόθηκαν. Αυτό μπορεί να τεκμηριωθεί από την εκδοχή ότι οι Καθηγητές που δεν είχαν ευκαιρίες εκπαίδευσης / επιμόρφωσης δεν έχουν συνειδητοποιήσει αρκετά τη σημασία της θεωρίας και του μεθοδολογικού πλαισίου του πεδίου.

Όσον αφορά το πέμπτο πρόβλημα της ΠΕ οι εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών των δυο βαθμίδων διαφέρουν. Οι εκπαιδευτικοί της Α/θμιας σε αυτή τη θέση κατατάσσουν το έλλειμμα στην

επικοινωνία των ιδίων με επιστήμονες ή/και με ερευνητές που ασχολούνται με την ΠΕ, ενώ στην Β/θμια αυτό το πρόβλημα κατατάσσεται στην έβδομη θέση. Η διαφορά αυτή που παρατηρείται μεταξύ Α/θμιας και Β/θμιας εκτιμούμε ότι απορρέει από το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί της Α/θμιας Εκπ/σης αισθάνονται να μειονεκτούν σε θέματα που σχετίζονται με εξειδικευμένα επιστημονικά θέματα που δεν άπτονται του γνωστικού τους αντικείμενου. Όσο για τους φορείς που θα μπορούσαν να βοηθήσουν καταλυτικά στο έργο τους δεν γνωρίζουν ούτε πού θα τους βρουν, ούτε πώς να έρθουν σε επαφή μαζί τους και συχνά, έστω και αν τους γνωρίζουν, δεν έχουν το χρόνο να το κάνουν. Σε αντίθεση με τους καθηγητές της Β/θμιας Εκπ/σης, οι οποίοι ως περισσότερο εξειδικευμένοι σε ένα αντικείμενο (φυσική, χημεία, οικονομία κλπ), αισθάνονται μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση στην επαφή τους με επιστήμονες και φορείς που θα βοηθούσαν στην υλοποίηση των προγραμμάτων τους, παρέχοντας εξειδικευμένες γνώσεις όπου χρειάζεται.

Τη διαπίστωση αυτή πιστοποιεί και η ακριβώς αντίστροφη ιεράρχηση στο θέμα της έλλειψης μηχανισμών μεθοδολογικής υποστήριξης του έργου των εκπαιδευτικών. Εδώ οι εκπαιδευτικοί της Α/θμιας υπερτερούν λόγω σπουδών στο κομμάτι που αφορά τα παιδαγωγικά θέματα και τα μεθοδολογικά εργαλεία. Είναι καταλληλότερα προετοιμασμένοι για το σχεδιασμό και την υλοποίηση των διαδικασιών της ΠΕ, διότι αφενός έχουν ικανοποιητική γνώση και σφαιρική άποψη των περιβαλλοντικών ζητημάτων, αφετέρου έχουν αποκτήσει γνώσεις που αφορούν τόσο το βασικό θεωρητικό πλαίσιο, που σχετίζεται με τις αρχές – τους σκοπούς – τα χαρακτηριστικά της ΠΕ όσο και τις πρακτικές μεθοδολογικές βάσεις για την αποδοτικότερη εφαρμογή τους (Φύκαρης, 1998)

Στη Β/θμια Εκπ/ση η θεώρηση είναι διαφορετική. Η προσέγγιση της ΠΕ γίνεται συχνά υπό το πρίσμα της επιστήμης η οποία αποτελεί το γνωστικό τους αντικείμενο. Κατά συνέπεια, οι εκπαιδευτικοί της Β/θμιας Εκπ/σης είναι καλύτερα προετοιμασμένοι όσον αφορά το φυσικό αντικείμενο των προγραμμάτων ΠΕ, ενώ ταυτόχρονα έχουν τη δυνατότητα να ζητήσουν την συνδρομή συναδέλφων άλλων ειδικοτήτων ώστε να καλύψουν ανάγκες άλλων γνωστικών πεδίων. Δυνατότητα που στην Α/θμια Εκπ/ση δυστυχώς δεν υπάρχει. Ως εκ τούτου και προς όφελος της ΠΕ προβάλλεται ως αναγκαία η συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών όλων των κατευθύνσεων τόσο κατά το σχεδιασμό όσο και κατά την υλοποίηση ενός προγράμματος ΠΕ.

Συγκρίνοντας τα ποσοστά των απαντήσεων που αφορούν, αφενός την έλλειψη επικοινωνίας με επιστήμονες και ειδικούς και αφετέρου την έλλειψη μηχανισμού μεθοδολογικής υποστήριξης του έργου των εκπαιδευτικών, με τα αντίστοιχα ποσοστά του Σχ. Έτους 02-03, παρατηρούμε ότι και στις δύο βαθμίδες της Εκπαίδευσης υπάρχει μείωση. Εκτιμούμε ότι αυτή η μείωση σηματοδοτεί εν μέρει την κάλυψη αυτών των ελλειμμάτων από την υποστηρικτική προσπάθεια που καταβάλλει από την πρώτη στιγμή το Πανεπιστήμιο Αιγαίου προς τις δυο αυτές κατευθύνσεις.

Ως έκτο πρόβλημα του θεσμού καταγράφεται η έλλειψη εκπαιδευτικού υλικού η οποία δείχνει να είναι εντονότερη για τους εκπαιδευτικούς στην Α/θμια Εκπαίδευση με ποσοστό 55,56% έναντι 44,82% στη Β/θμια. Από την «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στο Δημοτικό Σχολείο» που υλοποιήθηκε με τη στήριξη του WWF- Ελλάς το 1992, μια σειρά φορέων όπως το ΥΠΕΠΘ, τα Πανεπιστήμια, οι Υπεύθυνοι ΠΕ, οι ΜΚΟ ασχολήθηκαν πιο ενεργά με την παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού. Ωστόσο, φαίνεται ότι το εκπαιδευτικό υλικό που έχει δημιουργηθεί δεν είναι ακόμα επαρκές. Μια άλλη διάσταση όμως του προβλήματος είναι η αδυναμία πρόσβασης των εκπαιδευτικών στο υπάρχον υλικό. Το κόστος της διανομής του υλικού από τον εκάστοτε φορέα σε κάθε σχολική μονάδα της χώρας είναι μια σημαντική παράμετρος που προφανώς πρέπει να συνυπολογιστεί. Μέσα από την καθημερινή επικοινωνία με τους εκπαιδευτικούς έγινε από την πρώτη στιγμή αντιληπτό ότι πολλοί αγνοούσαν την ύπαρξη τέτοιου υλικού ή αν γνώριζαν το υλικό δεν ήξεραν πού θα το αναζητήσουν. Παρόλα αυτά η απόκτηση ακόμα και όλων των εκπαιδευτικών πακέτων που διατίθενται στην αγορά σίγουρα δεν εξασφαλίζει στον εκπαιδευτικό έναν άρτιο σχεδιασμό και μια επιτυχημένη υλοποίηση. Συνοψίζοντας, η σχέση του εκπαιδευτικού με το εκπαιδευτικό υλικό θα πρέπει να καθορίζεται από δύο αρχές: 1) το παιδαγωγικό υλικό μα δρα παραδειγματικά και όχι υποδειγματικά, 2) το παιδαγωγικό υλικό να δρα μορφωτικά, ως ουσιαστική παράμετρος της επαγγελματικής ανάπτυξης του εκπαιδευτικού. Η εφαρμογή και των δυο αυτών αρχών εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από το σχεδιασμό του εκπαιδευτικού υλικού αλλά κυρίως από την παιδεία του εκπαιδευτικού. (Φλογαίτη, 2003).

Χαμηλότερα στη λίστα των προβλημάτων καταγράφεται η δυσκολία πρόσβασης στα ΚΠΕ. Πρόκειται για ένα πρόβλημα υπαρκτό αφού οι αιτήσεις που λαμβάνουν τα Κέντρα στην αρχή του σχ. έτους είναι πολλαπλάσιες αυτών που μπορούν να ικανοποιήσουν. Ως αποτέλεσμα πολλοί εκπαιδευτικοί που υλοποιούν προγράμματα δεν μπορούν να παρακολουθήσουν ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα στο Κέντρο που θα έδινε μια νέα ώθηση στην προσπάθειά τους και θα προσέφερε στους μαθητές μια διαφορετική προσέγγιση του προγράμματος μακριά από τη σχολική τάξη. Το πρόβλημα αυτό επιτείνεται και από δύο ακόμη παράγοντες. Ο πρώτος αφορά την δυσκολία των μετακινήσεων αφού στην Α/θμια και ειδικά στα Νηπιαγωγεία δεν τίθεται θέμα καμιάς μετακίνησης χωρίς την συνοδεία των γονέων, ενώ στη Β/θμια υπάρχει έντονο το πρόβλημα του χρόνου, κυρίως στις Λυκειακές τάξεις. Ο δεύτερος αφορά την εγγύτητα των σχολικών μονάδων από τα ΚΠΕ. Υπήρχαν σχολεία των οποίων η απόσταση από το κοντινότερο Κέντρο ήταν απαγορευτική για μια επίσκεψη λόγω χρονικών και οικονομικών περιορισμών. Λύση δίνεται σε αυτό το πρόβλημα με την απόφαση του ΥΠΕΠΘ να προχωρήσει στην ίδρυση ΚΠΕ σε κάθε νομό της χώρας.

Ένατο ιεραρχείται το πρόβλημα της επικοινωνίας μεταξύ των εκπαιδευτικών. Στη σχολική κοινότητα, όπως και σε άλλες κοινωνικές ομάδες συχνά εντοπίζεται το πρόβλημα της επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των ατόμων. Οι εκπαιδευτικοί μιας σχολικής μονάδας, πέραν των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς τους και της κουλτούρας τους, προέρχονται συχνά από διαφορετικές επιστημονικές σχολές. Εκπαιδευτικοί που είχαν εκπαιδευτεί σε παιδαγωγικές προσεγγίσεις του δασκαλοκεντρικού μοντέλου καλούνται να συνυπάρξουν και συχνά να ακολουθήσουν εκπαιδευτικούς, ηλικιακά νεότερους, που έχουν παρακολουθήσει προγράμματα σπουδών περισσότερο “ρίζοσπαστικά”. Το αποτέλεσμα αυτής της συνύπαρξης δεν είναι πάντα το επιθυμητό ούτε για τους εκπαιδευτικούς, ούτε για τους μαθητές και φυσικά ούτε για τα προγράμματα της ΠΕ, τα οποία προκειμένου να υλοποιηθούν χρειάζονται την συνεργασία των εκπαιδευτικών και την εναρμόνιση των εκπαιδευτικών προσεγγίσεων με τις αρχές και τη φιλοσοφία της ΠΕ. Σε ένα δεύτερο επίπεδο παρατηρείται ένα έλλειμμα στη συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών διαφορετικών σχολικών μονάδων, με μοναδική ίσως εξαίρεση τη συνεργασία των εκπαιδευτικών διαφορετικών σχολείων στο πλαίσιο των θεματικών δικτύων. Αυτή η κουλτούρα της συνεργασίας των εκπαιδευτικών σε επίπεδο ανταλλαγής εμπειριών και ιδεών θα μπορούσε να αποβεί εξαιρετικά γόνιμη για το σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων ΠΕ στο μέλλον.

Στη δέκατη θέση των προβλημάτων βρίσκεται το κρίσιμο ζήτημα της έλλειψης ενός μηχανισμού συστηματικής αξιολόγησης του θεσμού. Από την κατανομή των απαντήσεων παρατηρούμε ότι το σχολ. έτος 02-03 οι εκπαιδευτικοί ιεραρχούσαν αυτό το πρόβλημα πιο ψηλά στη λίστα. Η πτωτική τάση κατά τη δεύτερη χρονιά υλοποίησης των προγραμμάτων μπορεί να αποδοθεί στην πρώτη απόπειρα συστηματικής αξιολόγησης του σχεδιασμού των προγραμμάτων που επιχειρήθηκε από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, και κατά πως φαίνεται τυγχάνει της ευρείας αποδοχής των εκπαιδευτικών, αφού η συμμετοχή τους κάθε χρονιά παρουσιάζει σημαντική αύξηση. *Πρόκειται, οπωσδήποτε, για ένα εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα. Ωστόσο, το εγχείρημα είναι πολύ σημαντικό για να μπορεί κανείς να αποφανθεί με αξιοπιστία σχετικά με το κατά πόσο η πρακτική συνδέεται με αυτό το πλαίσιο αναφοράς² και ακόμα σε ποιο βαθμό και με ποιο τρόπο πρέπει να ενισχυθεί η πρακτική έτσι ώστε να συγκλίνει περισσότερο προς αυτό το πλαίσιο (Σοφούλης κ.α. 2005).*

Προτελευταίο πρόβλημα στη λίστα εμφανίζεται ο πλημμελής συντονισμός εκ μέρους του ΥΠΕΠΘ στα θέματα της ΠΕ. Πράγματι, τα τελευταία χρόνια το ΥΠΕΠΘ έχει αναλάβει σημαντικές πρωτοβουλίες για την προώθηση της ΠΕ στα σχολεία. Με τη συγχρηματοδότηση της ΕΕ έχουν υλοποιηθεί αρκετά έργα για την ενίσχυση του θεσμού της ΠΕ. Με υπουργική απόφαση ιδρύονται ΚΠΕ στους νομούς της χώρας που δεν υπήρχαν και πολλά θεματικά δίκτυα πανελληνίας εμβέλειας συντονίζονται από το ΥΠΕΠΘ. Από τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών φαίνεται να αναγνωρίζεται αυτή η προσπάθεια εκ μέρους του ΥΠΕΠΘ. Φυσικά πάντα υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης στα θέματα που όπως είδαμε δυσκολεύουν τους εκπαιδευτικούς στο έργο τους.

Τελευταίο στη λίστα, αλλά καθόλου ήσσονος σημασίας, εμφανίζεται το θέμα της αποσαφήνισης του αντικειμένου της ΠΕ. Η κατάταξη αυτή του ζητήματος αποτελεί ένα από τα πιο ενδιαφέροντα ευρήματα της παρούσας εργασίας, μιας και κατά τη διαδικασία αξιολόγησης των ΣΥΠ

διαπιστώθηκε (όπως ήταν αναμενόμενο άλλωστε) η ύπαρξη προγραμμάτων τα οποία εντάσσονται αμιγώς σε άλλα εκπαιδευτικά πεδία, όπως αυτά των πολιτιστικών θεμάτων, των θεμάτων αγωγής του καταναλωτή ή της αγωγής υγείας. Παρόλο που τα προγράμματα των εκπαιδευτικών που συμπλήρωσαν την Έκθεση Αποτελεσμάτων κρίθηκε ότι εντάσσονται στο πεδίο της ΠΕ και το γεγονός ότι η αποσαφήνιση του αντικειμένου φαίνεται να μην απασχολεί τους εκπαιδευτικούς, θεωρούμε ότι το συγκεκριμένο θέμα πρέπει να απασχολήσει όσους ασχολούνται με το θεωρητικό πλαίσιο αλλά και την πρακτική της ΠΕ. Η μεθοδολογική προσέγγιση, η οποία προσδιορίζει τελικά και τη σχέση του προγράμματος με το πεδίο της ΠΕ, είναι ένα θέμα που πρέπει να διερευνηθεί σε βάθος. Το γεγονός, για παράδειγμα, ότι τόσο σε επίπεδο εφαρμογής όσο και σε επίπεδο σχεδιασμού δεν επιτυγχάνεται εύκολα η ανάδειξη της διεπιστημονικότητας των περιβαλλοντικών ζητημάτων και ο ρόλος του ανθρώπου σε αυτά, είναι ένα στοιχείο που υπογραμμίζει ότι το αντικείμενο της ΠΕ μπορεί να μην γίνεται ξεκάθαρα αντιληπτό. Η έννοια της ΠΕ είναι πολύπλοκη και η συζήτηση γύρω από την αποσαφήνισή της διεξάγεται ακόμη και σήμερα μιας και οι απόψεις αλλά και οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις όσων εμπλέκονται με προγράμματα ΠΕ διαφέρουν αρκετά.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αν και τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν παραπάνω αποτελούν μόνο μια πρώτη επεξεργασία της πληροφορίας που αποτυπώνεται στο Α' Μέρος της Έκθεσης Αποτελεσμάτων των ΣΠΠΕ, μπορέσαμε να εντοπίσουμε τις βασικές τάσεις που σχετίζονται: (α) με την υποστήριξη των προγραμμάτων στο πλαίσιο του έργου «ΣΠΠΕ» και (β) με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί κατά το σχεδιασμό και εφαρμογή των προγραμμάτων. Ο σχολιασμός των απαντήσεων που αναπτύχθηκε παραπάνω σκιαγραφεί τις βασικές τάσεις ως προς τους δύο αυτούς άξονες αλλά ταυτόχρονα γεννά ερωτήματα και θέτει τις βάσεις για παραπέρα συζήτηση στους κόλπους της Π.Ε. Η έρευνα αυτή πρόκειται να συνεχιστεί με ακόμα πιο συστηματικό τρόπο, ώστε να καταλήξουμε σε πιο ασφαλή συμπεράσματα. Η αξιολόγηση του φορέα διαχείρισης του έργου τέθηκε από την αρχή ως βασικό ζητούμενο έτσι ώστε οι πιθανές μελλοντικές προσπάθειες να βαδίσουν σε έναν καλύτερο και πιο αποτελεσματικό δρόμο. Τα συμπεράσματα αυτής της εργασίας πιστεύουμε ότι θα είναι ένα καλό εργαλείο στο σχεδιασμό του ΥΠΕΠΘ για την ΠΕ.

Οι οικονομικοί πόροι που διατέθηκαν ανά πρόγραμμα φαίνεται ότι ήταν ικανοποιητικοί για να καλύψουν τις ανάγκες τους. Δεδομένου, ωστόσο, ότι μάλλον δύσκολα θα προκύψουν ξανά αντίστοιχοι πόροι από την ΕΕ, η προσπάθεια θα πρέπει να εστιαστεί στους εξής άξονες: (α) στην διασφάλιση πόρων από τον κρατικό προϋπολογισμό, (β) στην αναζήτηση εκ μέρους των εκπαιδευτικών εναλλακτικών (οικονομικότερων αλλά εξίσου αποτελεσματικών) τρόπων προσέγγισης των προγραμμάτων και στην αξιοποίηση των μέσων που αποκτήθηκαν στο πλαίσιο αυτού του έργου, (γ) στην αναζήτηση συνεργασιών σε τοπικό επίπεδο έτσι ώστε οι εκπαιδευτικές επισκέψεις και γενικά οι δαπανηρές εκπαιδευτικές δραστηριότητες να είναι εφικτές. Όμως το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί αισθάνονται σημαντική εξάρτηση για την υλοποίηση των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων από τους διαθέσιμους οικονομικούς πόρους (και αυτό γίνεται φανερό και από τις απαντήσεις στο τελευταίο ερώτημα) πρέπει να μας προβληματίσει. Γιατί μια εκπαιδευτική διαδικασία που ξεκίνησε αυθόρμητα και δίχως σημαντικές οικονομικές εξαρτήσεις, σήμερα φαίνεται να εμποδίζεται από αυτό τον παράγοντα; Μήπως εδώ υπάρχει μια στρεβλή συσχέτιση της παιδαγωγικής μεθοδολογίας της Π.Ε. με δαπανηρές δραστηριότητες και ακριβά εκπαιδευτικά μέσα (π.χ. μακρινές επισκέψεις, σύγχρονος εξοπλισμός κλπ.);

Το ζήτημα της αξιολόγησης του εκπαιδευτικού έργου και των αποτελεσμάτων των προγραμμάτων Π.Ε. ήταν ανέκαθεν ένα ζητούμενο. Το έργο «ΣΠΠΕ» επιχείρησε να εισάγει μια συστηματική διαδικασία αξιολόγησης του εκπαιδευτικού σχεδιασμού και φαίνεται να το πέτυχε σε ικανοποιητικό βαθμό. Οι εκπαιδευτικοί όχι μόνο συμμετείχαν σε μια αρκετά επίπονη διαδικασία αξιολόγησης της δουλειάς τους αλλά πίστεψαν στην αξιοπιστία και την αντικειμενικότητά της. Το κέρδος από αυτό το γεγονός είναι τεράστιο για την εκπαιδευτική πραγματικότητα. Πρώτα απ' όλα

πιστεύουμε η έννοια της 'αξιολόγησης' αποκτά ένα άλλο νόημα για τους εκπαιδευτικούς αυτούς. Παύει να είναι το 'μαύρο κουτί με τις αλχημείες' και γίνεται ένα αξιόπιστο εργαλείο για τον έλεγχο της ποιότητας της εργασίας, την αναβάθμιση του σχεδιασμού και επομένως της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων. Επιπλέον, το ΣΥΠ, εφόσον κρίθηκε ότι μπορεί να αποτυπώσει σε ικανοποιητικό βαθμό τον τρόπο σχεδιασμού και τις συνθήκες εφαρμογής ενός προγράμματος, μπορεί να αποτελέσει τη βάση για την αναβάθμιση του σχεδιασμού των προγραμμάτων. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι εφεύραμε την πανάκεια για το σχεδιασμό των προγραμμάτων. Η προσπάθεια διαμόρφωσης αυτού του πλαισίου, σε συνδυασμό πάντα με το αντίστοιχο πλαίσιο αξιολόγησης του σχεδιασμού, πρέπει να συνεχιστεί, με στόχο την κατά το δυνατό καλύτερη στήριξη του εκπαιδευτικού έργου σε επίπεδο σχεδιασμού και οργάνωσης. Η βελτίωση του πλαισίου αυτού πρέπει να συγκλίνει με την καλύτερη αποτύπωση της εφαρμογής του προγράμματος, δηλαδή να γίνει περισσότερο αντιπροσωπευτικό. Σε ποιο βαθμό όμως οι εκπαιδευτικοί είναι έτοιμοι να εφαρμόσουν από μόνοι τους και χωρίς τα ανταποδοτικά οφέλη ενός έργου όπως τα «ΣΠΠΕ» μια διαδικασία αυτό-αξιολόγησης; Σε ποιο βαθμό και με ποιο τρόπο μπορεί να υιοθετηθεί ένα τέτοιο πλαίσιο αξιολόγησης έτσι ώστε ήδη από τη φάση του σχεδιασμού ο εκπαιδευτικός να 'περιχαράκωνει' κατά το δυνατό καλύτερα την ποιότητα του προγράμματος;

Μια απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα μπορεί να προκύψει από την αξιοποίηση των σύγχρονων τεχνολογιών της πληροφορίας και επικοινωνίας. Η επαφή πολλών εκπαιδευτικών, που δεν είχαν καμία εξοικείωση με τις νέες τεχνολογίες, με τον ιστότοπο των ΣΠΠΕ τους έδωσε την ευκαιρία να γνωρίσουν έναν νέο τρόπο επικοινωνίας και ένα εργαλείο που σύντομα θα γίνει προτεραιότητα και στο χώρο της Εκπαίδευσης. Οι επιφυλάξεις που καταγράφηκαν για το βαθμό κάλυψης των απαιτήσεων, οι οποίες αντιπροσωπεύουν το βαθμό ευχρηστίας και την ωφέλεια του συστήματος, αποτελούν για μας πρόκληση ώστε να αναβαθμίσουμε τον ιστότοπο αυτό σύμφωνα με τις ανάγκες των εκπαιδευτικών. Το ζητούμενο εδώ είναι πως μετά την ολοκλήρωση του έργου θα μπορούσε ένας τέτοιος ιστότοπος να συνεχίσει να είναι λειτουργικός, να βελτιώνεται και να υποστηρίζει το έργο των εκπαιδευτικών. Επιπλέον, η εμπιστοσύνη και η επιβράβευση που αποτυπώθηκε στις απαντήσεις για τη στήριξη του οργανωτικού έργου των εκπαιδευτικών από το Γραφείο Στήριξης, παρά τις τεράστιες οργανωτικές απαιτήσεις των ΣΠΠΕ, στέλνουν το μήνυμα ότι η καλοπροαίρετη επικοινωνία και ο σεβασμός των αναγκών των συνεργαζόμενων μερών μπορούν να γεφυρώσουν γεωγραφικές αποστάσεις και να καταλύσουν γραφειοκρατικά εμπόδια. Πιστεύουμε ότι πριν την ολοκλήρωση του έργου «ΣΠΠΕ», θα πρέπει να ευρεθούν οι τρόποι για την αξιοποίηση της τεχνογνωσίας που αποκτήθηκε. Ενδεχομένως η διαμόρφωση μιας λειτουργικής δομής που συνδέει την τεχνική υποδομή (ιστότοπος) με μια ομάδα υποστήριξης των εκπαιδευτικών και με συντονιστικό φορέα το ΥΠΕΠΘ, θα μπορούσε να είναι η απάντηση στο ερώτημα πως θα συνεχίσει να αξιοποιείται η κεφαλαιοποιημένη εμπειρία των ΣΠΠΕ.

Τέλος, σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο θεσμός της ελληνικής ΠΕ, επιβεβαιώνεται ότι οικονομικές και θεσμικές δυσκολίες εμποδίζουν ακόμα την ουσία και την ποιότητα του εκπαιδευτικού έργου. Η θεσμική αναπροσαρμογή για τη διασφάλιση επιπλέον χρόνου, η διάθεση πόρων για τις βασικές ανάγκες των προγραμμάτων, η ενίσχυση των εκπαιδευτικών και επιμορφωτικών ευκαιριών των εκπαιδευτικών, η διαμόρφωση ενός forum επικοινωνίας με ειδικούς της ΠΕ και των εκπαιδευτικών μεταξύ τους, η ενίσχυση και καλύτερη διάδοση του εκπαιδευτικού υλικού και η διαμόρφωση ενός πλαισίου μεθοδολογικής στήριξης του εκπαιδευτικού έργου καταγράφονται ως τα σημαντικότερα ζητήματα του θεσμού. Πιστεύουμε ότι αρκετά από αυτά τα προβλήματα μπορούν να αντιμετωπιστούν και με την ενίσχυση και αναβάθμιση του ρόλου των Υπευθύνων ΠΕ. Σε κάθε προσπάθεια αναβάθμισης του θεσμού, οι Υπεύθυνοι παίζουν το ρόλο του συνδετικού κρίκου. Όσο πιο ισχυρός είναι αυτός ο δεσμός τόσο πιο πολλές είναι οι πιθανότητες επίτευξης των αλλαγών. Δίπλα σ' αυτά, οφείλουμε να προσθέσουμε τη σημασία που έχει η ενίσχυση και αναβάθμιση των ΚΠΕ όχι μόνο σαν φορέων υλοποίησης ολοκληρωμένων προγραμμάτων αλλά και επιμορφωτικών κόμβων στην ελληνική περιφέρεια. Το ΥΠΕΠΘ, ως συντονιστικό όργανο οφείλει να συνυπολογίσει όλους αυτούς του παράγοντες και να συνεχίσει με ακόμα μεγαλύτερες προσπάθειες για την καταξίωση της ΠΕ στα ελληνικά σχολεία.

5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Burke R. (1999), *Project Management. Planning and Control Techniques*, John Wiley & Sons, NY.
2. Wysocki R.K., Beck R., Crane D.B. (1995), *Effective Project Management*, John Wiley & Sons, NY.
3. Αθανασάκης, Μ.Α. και Κούσουρης, Σ.Θ. (1999), *Περιβάλλον και Οικολογία στην Εκπαίδευση*, Εκδόσεις Χρήστος Ε. Δαρδανός, Αθήνα
4. Αναστασάτος Ν. (2005), *Σχολείο και Περιβάλλον: από την θεωρία στην πράξη*, Άτραπος, Αθήνα.
5. Δασκολιά, Μ. (2000), *Οι επιμορφωτικές ανάγκες των εκπαιδευτικών στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Διδακτορική Διατριβή, Φιλοσοφική Σχολή (Τμήμα Φ.Π.Ψ.) Πανεπιστήμιο Αθηνών.
6. Θεοδωροπούλου Ε. και Καϊλα Μ. (2005), *Προς μια Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στη βάση της αρχής της σύνδεσης των γνώσεων*, στο: Μ. Καϊλα, Ε. Θεοδωροπούλου, Α. Δημητρίου, Γ. Ξανθάκου, Ν. Αναστασάτος (2005), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση Ερευνητικά Δεδομένα και Εκπαιδευτικός Σχεδιασμός*, Άτραπος, Αθήνα, σελ. 23-34
7. Μασσαγγούρας Γ. Η., και Χέλμης Σ. (2003), *Παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού στην εκπαίδευση: θεωρητικές παραδοχές και τεχνικές προδιαγραφές*, *Πανελλήνιο Συμπόσιο-Σχεδιασμός και Παραγωγή Εκπαιδευτικού Υλικού για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Πανεπιστήμιο Πειραιά, 21-23 Φεβρουαρίου 2003, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα, σελ. 63-95
8. Παπαδημητρίου Β. (1998), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και σχολείο: Μια διαχρονική θεώρηση*, Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα
9. Ράπτης, Ν. (2000), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Αγωγή: Το θεωρητικό πλαίσιο των επιλογών*, Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα
10. Σοφούλης Κ. (2005), *Η Περιβαλλοντική Πολιτική από την σκοπιά του εκπαιδευτή Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*, στο: Μ. Καϊλα, Ε. Θεοδωροπούλου, Α. Δημητρίου, Γ. Ξανθάκου, Ν. Αναστασάτος (2005), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση Ερευνητικά Δεδομένα και Εκπαιδευτικός Σχεδιασμός*, Άτραπος, Αθήνα, σελ. 35-52
11. Σοφούλης Κ., Γαβριλάκης, Κ. και Καπιωτάς, Μ. (2005), *Σχολικά Προγράμματα Π.Ε.: Ένα πλαίσιο για το σχεδιασμό και την αξιολόγηση του σχεδιασμού-φιλοσοφία, δυσκολίες και προοπτικές*, 1^ο Συνέδριο ΣΠΠΕ, Ισθμός Κορίνθου, 23-25 Σεπτεμβρίου, ΥΠΕΠΘ-Πανεπιστήμιο Αιγαίου, με την συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (υπό δημοσίευση).
12. Τσαμπούκου-Σκαναβή, Κ. (2004), *Περιβάλλον και Κοινωνία: Μια σχέση σε αδιάκοπη εξέλιξη*, Καλειδοσκόπιο, Αθήνα
13. ΥΠ.ΕΠ.Θ, Διεύθυνση Σπουδών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (2000), *Έργο Μελέτη για την ενσωμάτωση της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στα αναλυτικά προγράμματα*, Έκδοση ΥΠ.ΕΠ.Θ, Διεύθυνση Σπουδών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Επιμέλεια Έκδοσης: Χρυσού Μ., Αθήνα.
14. Φλογαίτη Ε. (1998), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
15. Φλογαίτη Ε. (2003), *Το παιδαγωγικό υλικό στην περιβαλλοντική εκπαίδευση*, *Πανελλήνιο Συμπόσιο-Σχεδιασμός και Παραγωγή Εκπαιδευτικού Υλικού για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Πανεπιστήμιο Πειραιά, 21-23 Φεβρουαρίου 2003, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα, σελ. 107-118.
16. Φύκαρης Μ.Ι. (1998), *Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην εκπαίδευση των Εκπαιδευτικών*, Εκδόσεις Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη